

профессор Б.Ф.Славин [Електронне джерело] / Режим доступу:  
[http://www.gorby.ru/img.php?rubr\\_id=835](http://www.gorby.ru/img.php?rubr_id=835)

14. Травин Д. 1986: «Съезд победителей». 1987: Третий рубеж // Звезда. – 2006. – №2.
15. Кудров В. Метаморфозы отечественной экономической науки до и после перестройки // Общественные науки и современность. – 2005. – № 5. – С. 23-35.

***Тарасов В.В. ПОЛИТИКА УСКОРЕНИЯ (1985-1987 ГГ.) В УКРАИНСКОЙ И РОССИЙСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ: ПРИРОДА, ИСТОКИ, СУЩНОСТЬ.***

*В статье исследуется проблематика т.н. раннего этапа перестройки – политики ускорения (1985-1987 гг.). Автор анализирует истоки и сущность ускорения, исследует характер и способы сосуществования концепции ускорения с политикой перестройки; обозначает особенности историко-научного анализа ускорения, его образы в современных исследованиях.*

*Ключевые слова: ускорение, перестройка, М.Горбачев, историография*

***Tarasov V.V. A POLICY YSKORENIE (1985-1987) IS IN UKRAINIAN AND RUSSIAN HISTORIOGRAPHY: NATURE, SOURCES, ESSENCE***

*The article is devoted a problem so-called the early stage of perestroika are politicians of yskorenie (1985-1987). An author analyses sources and essence of yskorenie, probes character and methods of coexistence of conception of yskorenie with the policy of perestroika; designates the features of istoriko-scientific analysis of yskorenie, his appearances in modern researches.*

*Keywords: yskorenie, perestroika, M.Gorbachev, historiography*

**УДК 39:316.723(477.44)»19-20»**

***В.О. Гребеньова***

***ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ВИВЧЕННЯ ДИТЯЧОЇ СУБКУЛЬТУРИ УКРАЇНЦІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІСТ. (НА МАТЕРІАЛАХ ВІННИЧЧИНИ)***

*Стаття присвячена аналізу архівних, друкованих, експедиційних та польових матеріалів автора з дослідження дитячої субкультури українців другої половини ХХ – початку ХХІст. Вінниччини.*

*Ключові слова: джерельна база, етнологія дитинства, дитяча субкультура, рукописні фонди, дитячі заняття, дитячі ігри.*

Дитина як об'єкт дослідження до поля зору науковців в українській етнографії потрапила наприкінці ХІХ ст. в контексті вивчення різнобічних аспектів традиційного життя українського народу. Даному питанню присвячено ряд наукових праць, які не торкаються регіонального дослідження, тому на основі залучення різноманітних джерел здійснено цілісне дослідження дитячої субкультури українців Вінниччини.

Джерельну базу досліджуваної теми складають архівні, експедиційні та друковані джерела. Їх розподілено на кілька груп.

Першу групу джерел становлять великий масив матеріалів, що зберігаються у різних архівах. Найбільш цінні інформації з дитячої субкультури кінця ХІХ – початку ХХ ст. містяться в Наукових архівних фондах рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України, що відображають та фіксують різноманітні аспекти функціонування традиційної культури українців (фонд 3 «М. Білозерський», фонд 14 «Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського», фонд 15 «В. Кравченка», фонд 28 «В. Гнатюка», фонд 29 «Етнографічної комісії при Науковому Товаристві ім. Т. Шевченка» тощо).

Відомості про легенди, дитячі забави, ігри, забобони, примовки, декотрі народні прикмети, вірування, котрі записані в селах Кам'янець-Подільської області (тепер Хмельницької) містяться в фонді В. Гнатюка, де збирач показує, як проходить формування життєвого досвіду індивіда [1].

Нашої уваги заслуговує фактографічний матеріал з фонду В. Кравченка, в якому представлені відомості про локальні вікові назви дітей, особливості поховального обряду дітей та підлітків, ритуальні форми символізації статі та віку в народній культурі [2].

Слід відзначити рукопис, що зберігається в фонді М. Білозерського «Жизнь человека: Детство, отрочество» [3, арк. 1-38]. В представленому нарисі маємо матеріал із родильної обрядовості українців, що стосується народження дитини, ролі баби-повитухи та обряду, що виконує баба-повитуха при народженні дитини, обряд родин й хрестин.

Особливої уваги заслуговує фонд 14 «Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського». У його складі зберігається збірка польових етнографічних записів другої половини ХХ століття, в якій зафіксовані забавлянки, дитячі вислови, лічилки з різних районів України [4, арк. 136-145]. Зокрема, Г. Довженок зафіксувала дитячі розповіді, вірування, уявлення, забобони, різні ігри від дітей з с. Перелесне Слов'янського району Донецької обл., с. Бобрин Києво-Святошинського району та м. Києва [5, арк. 1-23]. Авторка зафіксувала продуктивну діяльність дітей у їх вільний час, їхнє світобачення, яке переймається у спілкуванні з однолітками та є складником дитячої субкультури.

Цінна інформація була знайдена в Інституті рукопису Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського НАН України. Нашу увагу привертали ті рукописні матеріали, в яких представлений різноманітний етнографічний матеріал з родильно-хрестильної обрядовості, звичаєво-правової культури, календарних та сімейних свят, фольклору українців тощо [6].

Варто відзначити польові матеріали В. Милорадовича «Родини в Лубенском уезде Полтавской губернии. Этнографический очерк» [3, арк. 7]. Автор висвітлює механізм первинної соціалізації дитини, що є важливим матеріалом для дослідження етапів та складників формування дитячої субкультури.

Основою джерельної бази стали рукописні фонди навчально-наукової лабораторії з етнології Поділля Інституту історії, етнології і права Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського, в якій містяться матеріали польових досліджень студентів, викладачів кафедри етнології та автора, що дають уявлення про дитячий світогляд та вірування, фольклорні традиції (колискові пісні, примовки, забавлянки тощо), ігрову культуру, дитячі заняття та іграшки, одяг, прикраси, дитяче колекціонування, гадання, місце та роль дітей в родинній і календарній обрядовості тощо другої половини ХХ – початку ХХІ ст. та зберігаються в фонді 1, який нараховує 28 описів (27 районів Вінницької обл. та м. Вінниця).

Другу групу джерел складають власні польові матеріали автора, зібрані впродовж 2007-2010 років під час індивідуальних експедицій у м. Вінниці та районах Вінницької області. Матеріали зберігаються у фондах навчально-наукової лабораторії з етнології Поділля Вінницького державного педагогічного університету [8]. Влітку 2008 та 2009 рр. кафедрою етнології організувалися експедиції для студентів-українознавців у Вінницькій обл. Під час експедиції було обстежено 3 села: с. Круподеринці (Погребищенський р-н), с. Сосонка, с. Сальник (Вінницька обл.), опитано 38 інформаторів. Впродовж 2007-2010 рр. автором здійснювалися індивідуальні експедиції у м. Вінниця та в Вінницькій обл. Матеріали зберігаються в РФП ВДПУ [9]. Найбільше інформаторів опитано у м. Вінниці, Барському (м. Бар, с. Гаршаки, с. Лісове), Вінницькому (с. Великі Крушлинці, смт. Вороновиця, с. Писарівка, с. Сокиринці, с. Слобідка, с. Стрижавка, с. Щітки), Калинівському (с. Павлівка), Літинському (с. Городище, с. Пенківка, с. Селище), Немирівському (с. Гунька, м. Немирів, с. Обідне), Погребищенському (с. Круподеринці), Тульчинському (с. Ганнопіль, с. Зарічне, смт. Кирнасівка, с. Клебань с. Печера, м. Тульчин), Хмільницькому (с. Великий Митник, с. Куманівці, м. Хмільник), Шаргородському (с. Рахни Лісові) районах. Для збору польових матеріалів було використано авторський запитальник, що складався з 85 запитань. Умовно його можна поділити на 7 блоків (дитячий фольклор, ігри, іграшки, прикраси, світоглядні уявлення та вірування, дитячі заняття). На основі інтерв'ю, власних спостережень, бесід, перелік запитань анкет частково корегувався, уточнювався. Зміст передбачав з'ясування складових дитячої субкультури, що побутували та побутують в дитячому середовищі з середини ХХ до початку ХХІ ст. на Вінниччині.

Аналіз отриманих відповідей дозволив, хоча й дещо в узагальненому вигляді, простежити динаміку зміни дитячих цінностей, фольклорних здобутків та ігрові комплекси.

Третю групу джерел складають, насамперед, емпіричні матеріали, опубліковані в збірниках дослідників другої половини ХІХ – початку ХХст. До них відносяться матеріали з

родильно-хрестильної обрядовості українців, дитячого фольклору, які були записані в ХІХ ст. та опубліковані в журналах «Киевская старина», «Этнографическое обозрение», «Етнографічний збірник». Слід згадати дослідження етнографів Хр. Яшуржинського [10, с. 74-83], А. Малинки [11, с. 254-286], Ів. Беньковського [12, с. 1-3], В. Милорадовича [13], П. Іванова [14, с. 22-70], Е. Казимира [15, с. 208-210], Д. Мороза [16, с. 17-21], М. Дерлиці [17, с. 121-140] тощо, в яких описано народні уявлення та вірування щодо народження дитини, поведінки вагітної жінки, баби – повитухи та породіллі, родильних обрядів, хрещення та пострижини дитини, обов'язки кумів, «виводини» породіллі тощо, які використовуються для порівняльної характеристики.

Заслугове на увагу збірка польових етнографічних записів Є. Грицака «Дитина в українських народних повір'ях і в народному лічництві» (здійснених під час дослідів народного побуту в с. Могильна повіту Гайсин Подільської губернії) [18, с. 75-76], де зафіксовані родильні та хрестильні обряди, дитяча вікова термінологія, уявлення, народні вірування та повір'я, що стосуються фізіологічного та розумового розвитку дитини, а також відомості з народної «дитячої» медицини, забобони й повір'я тощо. Значення зібраного матеріалу підсилювалося порівнянням з іншими історико-етнографічними регіонами України (Галичина, Подніпров'я). Цінність матеріалів Є. Грицака полягає у висвітленні місця та ролі дитини у традиційному звичаєвому праві та звичаєво-обрядовій культурі українців, що дало змогу з'ясувати функції раннього дитинства й розглядати дітей як активних учасників життєдіяльності етносу.

Для висвітлення гендерних переваг соціалізації новонародженого відповідно до його статевої приналежності цінним джерелом для нашого дослідження є праця П. Чубинського [19]. Завдяки зібраним ним матеріалам було введено у науковий обіг різноманітний, значний за обсягом та багатий за змістом матеріал з етнології українського дитинства: народні казки, колискові дитячі пісні, ігри як засоби виховання дітей. Вперше зафіксував таку форму дитячого фольклору як прозивалки, заклички, лічилки, описи дитячих розваг. Записав значну кількість родинних звичаїв та важливих подій в особистому житті людини (хрестини, весілля, похорони); прикмети, засоби традиційного народного лікування дітей та вагітних жінок, забобони щодо успішного народження та виховання дитини тощо.

П. Чубинський описав принцип розподілу праці в родині, зафіксував егалітаризм взаємовідносин (черговість в іграх, вступу до молодіжної громади, в одруженні), наймитування дітей тощо, що стало важливим при аналізі складових дитячої субкультури.

Значний інтерес для вивчення дитячої субкультури становить матеріал П. Іванова «Игры крестьянских детей в Купянском уезде» [20], який зосереджений на систематизації знань про ігри, що побутували в дитячому середовищі незалежно від календарного циклу та походять з одного повіту Харківської губернії. Загалом було записано 95 ігор. Автор детально фіксував їх різновиди, термінологічні розбіжності та специфіку побутування у населених пунктах. Збірка П. Іванова є найбільшою за обсягом серед подібних видань і містить найповніше зібрання матеріалів не тільки щодо дитячих ігор слобожан, але й українців ХІХ століття взагалі.

Науковий інтерес представляє збірка дитячих українських ігор «Дзига» [21], що містить українські дитячі, молодечі ігри та розваги.

Корисним джерелом дослідження були спогади вінничан. Зокрема М. Вдовцов [22] згадує своє дитинство та репрезентує сільський варіант етнічної культури дітей, а Н. Ципіс [23] характеризує особливості міської культури.

Проаналізовані вище джерела, як архівні, так й опубліковані, всебічно торкаються питань, пов'язаних з етнографічним вивченням дитячої верстви в українській етнології. Публікації етнографів-красзнавців, висвітлюють родильні звичаї та обряди, уявлення та вірування, що стосуються цього ритуального комплексу, фіксують пласт «дитячої» фольклорної традиції (колискові пісні, примовки, потішки тощо), народної дитячої медицини, ігрової культури тощо. У них висвітлено, здебільшого, характер локальних аспектів дитинознавчих студій.

Незважаючи на описовість, фрагментарність та недостатній теоретичний аналіз, вони стали важливою емпіричною базою для подальшого дослідження соціалізації та субкультури етнології дитинства.

Таким чином, джерельна база достатня для висвітлення досліджуваної теми. З накопичуваного матеріалу розглянуто питання, які пов'язані з етнографічним вивченням

## Наукові записки

дитячої верстви в українській етнології. Але в той же час вони не торкалися дослідження другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Тому, якщо розглядати саме цей період, то основою залишається велика кількість польових матеріалів зібраних автором у 2007-2010 років, зміст яких передбачав з'ясування складових дитячої субкультури, що побутували та побутують у дитячому середовищі в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. на Вінниччині.

### ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Наукові архівні фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України (ДАЛІ ІМФЕ). – Ф. 28-3. – Од. зб. 142. – 20 арк.; ІМФЕ. – Ф. 28-3. – Од. зб. 38. – 78 арк.; ІМФЕ. – Ф. 28-4. – Од. зб. 479. – 2 арк.
2. ІМФЕ. – Ф. 15-3. – Од. зб. 150. – 135 арк.; ІМФЕ. – Ф. 15-3. – Од. зб. 156. – 196 арк.
3. ІМФЕ. – Ф. 3-5. – Од. зб. 302. – 1-38 арк.
4. ІМФЕ. – Ф. 14-3. – Од. зб. 1278. – арк. 136-145.
5. ІМФЕ. Ф. 14-5. – Од. зб. 515/Х. – арк. 1-23.
6. Архів Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (далі ІР НБУВ). – Ф. 1. – Од. зб. 8838. – 3 арк.; ІР НБУВ. – Ф. 1. – Од. зб. 1440. – 10 арк.; ІР НБУВ. – Ф. 61. – Од. зб. 318. – 4 арк.
7. ІР НБУВ. – Ф. 1. – Од. зб. 1440. – арк. 7.
8. Архів Рукописного фонду навчально-наукової лабораторії з етнології Поділля Інституту історії, етнології і права Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського (далі РФП ВДПУ). – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 77. – 15 арк.; РФП ВДПУ. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 83. – 14 арк.; РФП ВДПУ. – Ф. 1. – Оп. 3. – Спр. 218. – 16 арк.; РФП ВДПУ. – Ф. 1. – Оп. 5. – Спр. 77. – 4 арк.; РФП ВДПУ. – Ф. 1. – Оп. 7. – Спр. 112. – 22 арк.; РФП ВДПУ. – Ф. 1. – Оп. 7. – Спр. 114. – 9 арк.
9. Там само.
10. Ящуржинський Хр. Поверья и обрядность родин и хрестин / Хр. Ящуржинський // Киевская старовина (далі КС). – 1893. – № 7. – С. 74-83.
11. Малинки А. Родины и хрестины. Материал собранный в м. Мрине, Нежинского уезда / А. Малинки // КС. – 1895. – № 5. – С. 254-286.
12. Беньковский И. Поверья и обрядности родин и хрестин / И. Беньковский // КС. – 1904. – № 10-12. – С. 1-3.
13. Милорадович В. Житье-бытье Лубенского крестьянина / В. Милорадович // КС. – 1904. – Т. 85. – № 5. – С. 264-305; Милорадович В. Народная медицина в Лубенском уезде Полтавской губернии / В. Милорадович // КС. – 1900. – № 3. – С. 337-372; № 7-8. – С. 51-65.
14. Иванов П. Этнографические материалы, собранные в Купянском уезде Харьковской губернии. Приметы и поверья, относящиеся к беременности и к рождению детей / П. Иванов // Этнографическое обозрение (далі ЭО). – 1897. – № 1. – С. 22-70.
15. Казимир Е. П. Из свадебных, родильных и похоронных обычаев Подольской губернии / Е. П. Казимир // ЭО. – 1907. – № 1-2. – С. 208-210.
16. Мороз Д. Родины и хрестины / Д. Мороз // Киевские губернские ведомости. – 1863. – № 36. – С. 17-21.
17. Дерлица М. Селянські діти : етногр. нарис / М. Дерлица // Етнографічний збірник. – Л., 1898. – Т. V. – С. 121-140.
18. Щербак І. М. Євген Грицак та його розвідка «Дитина в українських народних повір'ях і народному лічництві» / І. М. Щербак // Неопалима купина. – 1995. – № 3-4. – С. 75-76.
19. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной императорским Географическим обществом. Юго-Западный отдел: Материалы и исследования. Т. IV. / собр. П. П. Чубинским. – СПб., 1877. – 713 с.
20. Иванов П. Игры крестьянских детей в Купянском уезде / П. Иванов. – Х. : Б. в., 1889. – 91 с.
21. Дзига: Українські дитячі й молодечі народні ігри та розваги / [уклад. В. І. Семеренський, П. Г. Черемський]. – Харків : Друк ЛТД, 1999. – 528 с.
22. Вдовцов М. Романтичні овиди Кетрос. Спогади і роздуми як позиція / М. Вдовцов. – Вінниця : О. Власюк, 2008. – 158 с.
23. Ципис Н. Е. Билет до Винницы / Н. Е. Ципис. – Вінниця : Континент, 1993. – 278 с.

### **Гребенева В. А. ДЕТСКАЯ СУБКУЛЬТУРА УКРАИНЦЕВ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ ХХ – НАЧАЛА ХХІ ВВ.: ИСТОЧНИКОВЕДЧЕСКИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРИАЛАХ ВИННИЧЧИНЫ)**

Стаття посвящена аналізу архивних, печатних, експедиційних і польових матеріалів автора по дослідженню дитячої субкультури українців во второй половине ХХ – начала ХХІ вв. Винниччини.

.....  
*Ключевые слова: база источников, этнология детства, детская субкультура, рукописные фонды, детские занятия, детские игры.*

***Grebenyova V.O. UKRAINIAN CHILDRENS' SUBCULTURE IN THE XXTH – THE BEGINNING OF XXI CENTURIES: THE HISTORICAL ASPECT (ON THE MATERIALS OF VINNYTSYA REGION)***

*This article covers the analysis of the Archive, printed, expedition and field materials of the author according to the research of the Ukrainian childrens' subculture in the XXth – the beginning of XXIst centuries in Vinnytsya region.*

*Keywords: the source base, childhood ethnology, childrens' subculture, manuscript funds, childrens' activities, childrens' games.*

**УДК 930.2:378(477)»199»**

***Б. Сеїд Гадмалієв***

**РОЗВИТОК ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В 90-Х РОКАХ ХХ СТ.: ІСТОРІОГРАФІЯ**

*У статті проаналізовано наукові праці, автори яких висвітлювали різні аспекти розвитку вищої освіти в Україні протягом 90-х років ХХ ст.*

*Ключові слова: освіта, історія, історіографія, університет, навчання.*

Вища освіта є основою людського розвитку та прогресу суспільства. Вона забезпечує індивідуальний розвиток особистості, майбутнього фахівця, формує інтелектуальний, духовний та виробничий потенціал держави, виступає стратегічним ресурсом соціально-економічного і культурного розвитку суспільства, є одним із джерел покращення добробуту людей, забезпечує національні інтереси та зміцнює авторитет і конкурентоспроможність держави на міжнародній арені.

Дослідження, присвячені розвитку вищої освіти у 90-х роках ХХ ст. можна умовно поділити на кілька груп. До першої відносяться наукові праці, автори яких вивчали проблему у контексті державотворення. Як важлива умова побудови сильної держави реформування вищої освіти представлене у роботі Чупруна В [1]. Нормативні основи реформування вищої школи, а також місце, роль освіти та науки в період розбудови громадянського суспільства і розвитку ринкових відносин у сучасній Україні певною мірою розкриті авторами колективної праці «Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні» [2]. Наприкінці 90-х рр. ХХ ст. почали з'являтися спеціальні дослідження про особливості та напрями розвитку системи вищої освіти. Так, праця Яблонського В.А. «Вища освіта України на рубежі тисячоліть: проблеми глобалізації та інтернаціоналізації» [3] висвітлює нову концепцію освіти, відображає проведення роботи щодо вдосконалення навчального процесу з використанням, в першу чергу, своїх здобутків та досягнень зарубіжної освіти. У монографії Журавського В.С. висвітлено роль освіти в державотворенні та розвитку культури [4]. Окремі аспекти наукових та культурно-освітніх процесів в Україні у досліджуваній період розглянуті у статті Андрущенко В. [5] Звертають на себе увагу погляди М.Нещадима, який тісно пов'язував проведення реформ у сфері освіти із забезпеченням національної безпеки держави [6].

У ХХІ ст. популярності серед дослідників набула проблематика, пов'язана із визначенням форм і засобів державного регулювання діяльністю вищих навчальних закладів. Суперечки лунають навколо визначення обсягів державної фінансової допомоги вищим навчальним закладам та визначення залежності її розміру від ефективності роботи конкретних вузів. Так, у роботах І.І.Пасінович досліджувалося державне управління вищої освіти в умовах ринкових відносин. Нею узагальнено методологічні підходи, які закладені в таких сучасних концептуальних доктринах, як теорія постіндустріального суспільства і теорія людського капіталу, що дало підстави сформулювати контури нової освітньої парадигми. В новій освітній парадигмі вища освіта – стратегічно важлива галузь, яка готує людину до самореалізації в сучасному світі, потребує перегляду основ організації вищої освіти з орієнтацією на ринкові засади. Дослідниця притримується думки, що приватні ВНЗ, які є невід'ємною складовою ринку освітніх послуг, розширюють доступ молоді до навчання і формують конкурентне